

Nemzeti Társalkodó

Szombaton, $\frac{1}{22}$ = (Januárius' 22-dikén)

1831

Csipkés Sándor Dr. Megjegyzéseinek folytatása, a' Fazekas Sámuel' Dr. tanítására, Hanemann' Systemájáról (N. Társalk. 3-dik Sz.)

Az, igaz ugyan, hogy a' Felsőálló Úr, csak az Orvos-társaihoz intézte kihirdetését, a' kiknek az orvosi szerek és eszközök által való végre-hajtásokban több eltevéjédeseket, fogyatkozásokat, és hibákat, 14 paragraphusokban akarna ki nyilatkoztatni, felfedezni, és megjobbítani. Hanem, Theoriájának fundamentomát világosan, nem állítja-meg, principiumát tisztán nem mutatja-meg, és hasissát igazán nem határozza-meg; mely által az orvosi Tirokat csak a' Chaosba vagy zürzavarba vezet. — De még ezen Iroványt, nem csak Orvos-társai, a' kik magok is azt megvilágosítás nélkül nem értik, olvassák, hanem a' Nzti. Társalkodónak, még több más nagy érdemű Pártfogói is, a' kik minden theologicai, juridicai és phylosophicai Tudományok mellett is; az orvosi Tudománynak fundamentomából indult, és principiuman épült básiát vagy allapját, világosan, tisztán és igazán nem ösmervén, annak betsességében könnyen sérelmet ejthetnek; a' midőn a' Felsőálló Orvos Úr, maga megvalja paragraphussaiban, hogy még Dr. Hanemannak Intézeteiben irányását a' végrehajtásokra-nézve, nem érti;

és az a' szerént való gyógyítási módban és rendben, még kielégítő viégálatokat nem tett, és elegendő tapasztalásokat nem gyűjtött; 's annál-kevesebbé gondoltam-gy: hogy Felsőállásának mitsoda következése vagy resultatuma léssen; 's még is Routine orvos-társait oly' nagy enthusiasmmal, annak gyakorlásában való Végrehajtására serkenti, (non omnia disimus omnes.) — Jóllehet hogy Orvos-társai a' Felsőálló Úrnak, ily' nemes indulatját mindenkor tiszteletben tartják; csak hogy mesterét ne sértette légyen. De még is a' közönséges emberi Társaságnak, a' ki mindenkor a' homáljos értelmű dolgokon kapkod, tetemesen árt-hat; és az Okosságon épült Tanítást zavarja; bár-csak ne felejlkezik vala el a' Felsőálló Orvos Úr, a' Páris-Pápai Pax Corporissáról, 's Tissotnak, Huffelandnak, 's több másoknak popularis Orvosi Könyvekről; a' kik magok megösmerték, hogy azokkal többet ártottak, az azokat nem értő Kösségnek, mint használtak.

Valójában, ha különösön a' constitutált formált és regulázott Orvosi Tudománynak Tanításait vagy Theoreájit, kezdetétől-fogva, foljamatjában, a' mostani állapotjáig környülállásos változásai-ban, csak egy keresztül futó szempillantással megtekintjük; úgy, bizonyoson nem

fog senkinek nagyon szembetűnő lenni: hogy Dr. Hanemann, az eddig-elő tanított és tanult, orvosi Theoreáknak igasságokban kételkedett; és ő utánna a Felsőálló Úr is; a' midőn azok szüntelen változtak, és a' Változásokban szüntelen módificáltak, és a' módik vagy különböző szabások szüntelen újjítottak.

Már hogy Hypocrates előtt a' gyógyítási gyakorlás bővön foljamatban volt; azt a' ki Egy Fővalóságot hiszen, és Kormányozásában, minden históricai dátum nélkül is, abban nem kételkedik. — De hogy az Isteni segedelem által, az Orvosi tudomány Tanításának kezdője Hypocrates volt, abban az Orvosok ma megegyeznek, a' História autoritássá mellett. — Hypocrates az ő' orvosi Theoriájának fundamentomát vagy kútfejét a' Természetben (physis) állította-meg; principiumát vagy kezdőpontját a' tapasztalásban (experientia) mutatta-meg; és bázissát vagy állapotját, a' kedvességben, és Test' részeinek a' mozgásban való munkásságbeli különböző változásaiban; (actiones animales, vitales, et naturales), és az orvosi szereknek (medicamenta) használó, hánytató, és erősítő erejében, s más kézi eszközökben (instrumenta) határozta-meg. — Symboluma: ars longa vita brevis.

A' Hypocrates Oskolájának felállításán Tanítványai, az ő állatásaiban mindjárt meghasonlottak. — Eryzestratus az erős Hashajtók ellen kikölt; hanem a' Hántatónak pártfogója volt. — Későbbre Asklepiades, a' hashajtó és hántató szerek ellen nagyon ki költ; és ő magának az Orvositudományban fundamentumul, az Epycurus Alhomisticáját vette, s a' Testnek minden betegségi állapotját, a' kemény részeknek lágyágában és keménységében állította-meg. A' nedvességekre semmi tekintete nem volt.

Gallenus vala az első, a' ki a' Hy-

pocrates Tanítása szerint, az Orvosi-tudománynak tekintetét ad. — Gallenus az ő Theoreájában, a' négy eredeti Elementumokat, úgymint: a' levegőt, a' vizet, tüzet és a' földet fel vette; s az ember' testében azokhoz hasonlította, a' Vért, Nyálasságot, Sárvizet, és a' fekete-sárvizet, melylyekről állította a' Testnek temperaturáját; és nevezte az embert: Sangvineusnak, Phlegmaticusnak, Cholericusnak és Melancholicusnak, vagy Altobiliarisnak. — Az ő tanítása szerint csak a' nedvességek szenvedtek, vagy bővségekben (plethora) vagy megromlásokban (acrimonia); is az első kihajtotta Érvágással, Hántatóval, és Hashajtóval; a' másodikat pedig különbözőféle Decoctumokkal megjobbitotta. — A' Gallenus oskolai Törvényei szerint, az orvosi végrehajtásokban, az orvosi szerekkel való elintézés (inductio) már elkezdődött; és az orvosságoknak erejek, a' minémüeségekből vagy a' kvalitásokból, magyaráztatott; melyeket a' betegségekben, mint ellentállókat, előre elnézett, hogy azoknak megfeleljen. — Gallenusnál, a' kemény részek, a' betegségekben, nem voltak orvosi Tárgyak.

A' Gallenus' későbbi oskolájában, a' fel vett Elementumoknak kihajtására (catharsis) a' Hydragoga, Phlegmagoga, Melagoga, és Panchimagoga neveket adták. — Tralles Sándor, a' felolvasztó vagy gyengén taxáló hashajtó orvosságoknak, az Eccoprotica nevezetét adta. — Aegina Pál a' Gallenus Theoreájával, jobb részint megegyezett, csak a' Hashajtót tiltotta.

Ezen időben élő Orvosok nem távoztak-él nagyon a' Gallenus, és az Arabok Tanításától; sőt még későbbre, a' Gallenus Theoreája, a' Phylosophia által, tökéletesebben helyre állított; és úgy formálódék az Orvositudományban az Indicatio és Contraindicatio; a' hol is az Astronomiának nagy befolyása vala az Or-

vositudományba ; és a' Hypocrates' és Gallenus' Theoreáját tisztába hozni igyekeztek. A' kik között kimutatta magát Fernelius, a' ki nem kevés kritikai értelemmel bírt.

Az 16-dik Század vala az, a' melyben az eddig-elő volt orvosi Theoreák, vagy tanítási systemák össze omlának ; minekutánna a' görög és romai Classicus-Könyveket szemesen és pontosan kezdték vizsgálni ; és a' hypocratesi és gallenusi Írásokon erőt vevének ; az Arabsokéhoz is a' vakmeggyőződést fel-haggyák ; mindazonáltal, a' Hypocrates' Tanítása, mint ősi Orvosnak hagyományja, a' tapasztaláson, az Orvosok' próbaköve maradt. — Ezen Commentátorok' vagy Magyarázók' idejében születék, a' mostani Orvosoknak képzeletek ; a' midőn is már Európában, a' frantzosi és süjjös Nyavaja ösmeretessé leve ; és az Orvosok azt észre-vévé : hogy a' Hashajtók vagy Kiűressítők azon betegségeknel ártalmasok, úgy annak neutralizációjára jövének, melyet a' keneső (mercurius) által feltalálták.

Mіндеzen Commentátorok között, Theophrastus Paracelsus, vala az a' bator, a' ki minden Theoreáknak rosdás lántzeit, a' maga' chemicali edényében ösve olvasztá ; mely már a' mostani orvosoknak értelmekben mint a' napfény tündöklék. — A' Paracelsus tanítását a' mostani üdő érleli ; a' midőn az ő irányása oda ment-ki ; hogy minden Systemát az orvosi tudományból eltávoztasson, és egyedül a' felsőbb erőknek befoljását a' természetben, a' mely az ő belátását, és az ő orvosi gyakorlását az életben vezetik, tekintse és tartsa-meg. — Ő ugyan oriási erőltetéssel igyekezett az életnek legfelsőbb feladását feltalálni ; ha szintén abban az üdőben az emberi értelem, a' maga durvaságában küszködött, mely annak tisztaságát zavarja ; és mind azokat abban az üdőben Mislicismusnak

tartották. — Galenus nem tekintett sem a' régi systemákra ; sem másoknak Auctoritásokra, hanem egyedül a' maga' képzeletének kódolt. — A' felsőbb erők befoljásának, mind külön-külön neveket adott, az ő maga phantasiája szerént, a' nélkül hogy ő arra tekintett volna, hogy azt más érti-é vagy nem, mint : Archeus, Iluh, Iliaster, Adech, Ares, 's több másokat ; mellyeket ő képekben rajzolt ; és néki azok mind annyi eleven Principiumok valának ; és ezeknek határozott Sphaerájok, 's rész-szerént tulajdon általvett munkásságok volt az életben egészségben és betegségben ? — Mindenben a' hol ezek a' Principiumok munkások voltak, azok az ő képzelete szerént, a' természet' törvényei voltak ; és ő úgy ítélte : hogy az orvost egyedül-tsak az vezetheti az igazságra, 's ezen tekintetből ő semminek-sem hitt, a' mit ő érzésében értelmével fel nem foghatott. — Theophrastus a' Gallenus négy Elementumát egészen eltörölte, valamint a' régi tanításoknak több más állásait ; és az ő képzelete szerént betegség annyi volt, a' mennyiféle szenvedés az emberi testben ; 's ezen tekintetből, nálla az orvosságok is számtalanok voltak. — A' természetben, 's különösen az emberi testben, az ő képzelete szerént minden eleven volt. — A' Lélek és a' Test között annyi közép utak voltak, mint a' lelki és testi munkásságokban, több vagy kevesebb módon elrejtve vannak — A' Paracelsus Tanítása a' Chemiatrian épült, és a' 17-dik század végéig, még mind az uralkodó tanítási systema volt.

Joh. Babt. van Helmont, Paracelsusnak követője volt ; de még is ő eztet sikamlott Főnek mondotta. Helmontnak is az Archeus vala a' legfőbb Principiuma ; és nagy Tekintetben volt ; néki minden böltsessége az egek' különös ajándéka vala, ő magát valamely felsőbb világosságtól

gondolta által-hatva lenni; és ő az orvoslást, mint keresztényi szeretetbeli kötelességből foljtatta. — A' testi nedveségének többféle megromlásokat megkülönböztette, a' mellyeknek megjobbítások abban az időben, az orvosi végrehajtásoknak a' legfőbb tárgya vala.

Sylvius Ferentz is, a' Paracelsus követője volt, a' ki a' megromlott nedveségeket a' testben, savanyságra (acidum) és lugosságra (alkali) osztotta. — Itt formálódának különösen az úgy nevezett savanyságok vagy keserúségek (acrimonia), mellyeket a' Hajtókkal kergetett.

Cornelius Bonlekok, egy vakon követője Sylviusnak, a' ki még is arra a' gondolatra jött: hogy izzadással is (diaphoretica), a' megromlott nedveségeket a' testből ki lehet kergetni. — Az egész orvositudományt szüntelen; igyál herbatetjet vagy Kávét mind untalon; és ha valami bajod vagyon végy Opiumot.

A' 17-dik Században, minekutánna a' Philosophia a' Scholasticai Rabságból — megszabadult, és a' Természet Tudománya gyökerezni kezdett; és a' Caballa, Alchemia, Astrologia, Chyromantia, Sympathia, Necromantia, s több más szüleményei a' Theosophianak, Tudományok Sorából kitöröltetett; mellyeknek ma a' Tudósokkal, egyedül tsak a' critikai Historiájok tekintetik; s a' Misticismustól is több más phantasta ideáktól, a' Chemicai Laboratoriumokban az Arcanumoknak készítésektől elállottak; mely utólsók még az Életet is a' magok Hatalmok alá vonni akarták, s minden eredeti drágább testeket, a' magok mesterséges teremtvő erejekkel magokniak készíteni kívántak; sőt még utójjára arra a' gondolatra is jöttek: hogy az emberi eleven testet is, mint chemicai Laboratoriumot tekintették.

Ebben az időben két nevezetes Orvosok úgymint: Hoffmann Fridrich, és

Stahl János, állottak-fel; a' kik a' Hypocrates és Gallenus útjain a' Paracelsus és Sylvius állatásait fejtegették; megtartván ugyan magoknak a' chemicai orvosságoknak készítéseket, mellyeknek jobb móddalvaló kiformalásokkal gyarapították, azt Hoffmannak tsepjei (Liquor Anodinus Mineralis Hoffmanni) bizonyítják. — Hoffmann a' Jatromathematicát tanította; mely abban állott; hogy az embernek Imponderabilissát megmérje; hanem azzal tzelt nem érhetett. — Stahl pedig megvalja, hogy ő az életet meg nem ösmérhette; és az ő tanítása szerént a' mozgás immateriális, és egy eleven Actus, s minden tulajdonságai a' mozgásnak, hasonloképpen test nélkülvalók. — Ebben az Epochában már mind a' két nagy Ferjfiak megegyezőbb tekintetben adják-elő az öszveséges munkásságát (actio animalis, vitalis, naturalis) az állati testben az organumi erőknék; és az életet már egy más pontból kezdik tekinteni, az egészség fenntartásának, is a' betegség eltávolztatásának tzelt-elérésére, mint az ők ősi tanítóji; hanem még is abban egymástól meghasonlottak: Hogy Hoffmann a' lelket mint az első Principiumát az élet-mozgásának állította; Stahl pedig az életet tsupán mint resultatumot vagy következését a' materialis erőknék a' testben tekintette. — Hoffmann az érzést és a' gondolatot is, tsak egy mechanicali basisban vagy állapotban nézte; és ő hozta-be újjra az oskolákban a' Hypothesiseket, az érzőin-spiritussával vagy Aetherjével, mellyek a' különböző vélekedésekben tsak feltételek voltak; és a' dolog valóságának igasságától gyakran eltávoztak; az ő legközelebbvaló élet Principiuma a' szív és az életerek mozgásában állott; minden betegségek szármozását a' hibás mozgásban állította, és a' betegségeknek okait, a' bővérőségben (plethora) tartotta; mely-

lyet igen elmésen megkülönböztetett; valóságosra (vera) és fattyúra (sparca); a' levegőben az ártalmas elementumokat, különösen a' betegségek származására, az Epidemiákban, mint fő momentumot nézte; és a' Plánétáknak az emberi testel való befolyásokat is, a' betegségek constitutiojában, nem kitsin függésünek tekintette. — A' hideglelést (febris) a' természet gyógyító mozgásának állította. — A' nedvességeknek megromlásokat mindazonáltal nem oknak, hanem a' kemény részeknek szenvedésektől mint következtét tartotta. — Az orvosságokat közönségesen felosztotta: Erősítőkre, (cordiaca) tensesítőkre, (temperantia), kihajtókra, (laxantia) és változtatókra (alterantia). — Stahl különösen igyekezett, az orvositudománynak, egy fundamentomot adni, mely az élet mozgásaiban az organismusoknak törvényeit kifejtve megösmértesse, a' gyógyításnak tziel-elérésében. — Minden segítő disciplináját az orvositudománynak, a' Physiologián kívül, szükségtelennék tartotta; Theoreája pedig még is az Emphyrian vagy tapasztaláson épült; az ő fő Principiuma Physiologiájában a' Tonica életmozgása volt; a' mely alatt ő a' feszült és ellágyult tehetségeket értette, és azt is csak a' testnek lágy részeiben; az erőt pedig a' Lélek Attributumának gondolta. — A' betegségeknek okai, nálla is a' hővérőség vala; és a' betegségek gyógyításában az ő vezetője, természetnek Autocratiája vagy Uradalmában való Hatalma vala; a' mely a' betegségtől megtámodtatván és azokkal mint ellenségekkel megütköztvén, minden idegent a' testből kihajt; melynek az Orvos akadályt ne tégyen, sőt inkább aztat segítse. — Minden betegségek között, nékie nem volt olyan megfoghatatlan mint a' hideglelés (febris). — A' Crisisek vagy betegségeknek megfordulása, ő előtte nem

voltak egyebek, mint a' természet tehetségének megerősítése; melyet ízzasztókkal segített. — A' hideglelésben tiltotta a' hashajtókat, hanem annál-nagyobb mértékben használható a' hosszas-betegségekben, (morbi cronici), a' midőn ő azoknak okait, mindenkor a' Vena Portában gondolta; melyről ez a' Közmondása volt: Vena Portarum Porta Malorum. — Stahl nevezetés volt még, az ő Balsamus Pilulájiról, mely sok esztendőig mint Arcanum tartatott; melynek állórészei fekete hűnyor vagy zászpa gyökér (Helleborus nigér) Aloes, és keserű Extractum. — Ezen két nevezetes Orvosoknak Authoritások, a' 17-dik Század végzetéig megmaradt.

A' 18-dik Században, minekutánna már Harvéus a' Vértörögását (circulatio) feltalálta; Haller, a' Hoffmann és Stahl Principiumait az ő physiologica tanításában, megeggyeztetni ügyekezett; és ő megkülönböztette, az érzőin tehetségét és az inashús tehetségét, érzékenységre, (sensibilitas) és Igazgathatóságra (irritabilitas). — Az érzékenység, Haller szerint, nem csak tsupa felfogó tehetség a' külső benyomások felvenni, és az észrevételre vinni; hanem a' Musculusokra is által vitethető Munkás tehetség; mely szerint a' Musculusoknak is hármastehetséget állít. — A' Haller' Organumai jobb részént edényekből állanak, és minden életér edényei inashúsokból formáltatnak. — A' Tehetségek az erőben, az élet kimutatásánál, a' legfőbb Principium a' Pathologiára-nézve.

Minekutánna a' Haller' Tanítása közönségesé lett, Boerháve az ő határozott elemes methodussa által, a' melyet ő, az ő orvosi Theoreájában bé hozni igyekezett; egész Európában szélesen kiterjedt hírt nyert; a' midőn az ő Theoreája a' materialis megfoghatóságára és megérthetőségére-nézve, az ifjú Orvosok e-

lött, olyan könnyű és biztató volt; hogy annak Ideális részét nem is tekintették. — A' Boerháve' Pathológiája, Elementumára nézve, meg oszlik két nagy Felosztásokban, kemény és foljó részre. — A' foljó az ő elegyítésében hibázhat, a' honnan a' Chemia újjonnan a' betegségek tüneményeiben, különösön a' nedvességekre nézve, nagy tekintetet nyert. — A' kemény részek pediglen mint nyugvó vagy holt tekintettel; melyektől még is az eleven fibrákat meg különböztette. — A' Boerháve' Theoreája a' Hypocrates és Gallenus állatásain épült; és ő az életet, egészséget és betegséget mint állapotokat tekintette: és a' betegségek gyógyításában is, némely módificatiokkal, azokat követte.

Swieten, a' Boerháve Aphorismussainak vagy megállított határozásainak Commentátora, vagy magyarázója; egy nevezetes classicus munka; mely alkalmassint kimutattja, azon értelmet, mely abban az időben, az Orvosi gyakorlásban uralkodó volt; és mostan is, még mint egy bizonyos útmutató ösmertetik meg; mely egyedül a' tapasztaláson épült. — Swietennél a' régi Tanítók nagy tekintetben adattak-elő és haszontalan írásoknak nem tartattak. — Az ő Theoreája az orvosi Tudománynak mint básiisa tekintett; és a' tapasztalásnak mint próbaköve tartatott; nem is lehetett abban az időben, a' Természet-tudományának, Philosophiának, Chemiának 'sat. akkori állapotjokhoz képest, az Orvositudománynak közönségesen, alkalmasab Theoreájára számot tenni; és ez bizonyosan fenn is állhatna, ha a' vizsgálat és a' meggondolás, a' tapasztalást gyakran meg nem hamissítaná, és a' Hypothesisek oly szembetünőleg meg nem tsálnák.

Cullen, a' ki az ő orvosi formáltatását, a' Boerháve állatásaiából nyerte, minekutánna hővebb értelemre jutott; a' Boer-

háve' állatásait, melyeket gyakorta hypothetice a' nedvességeknek magyarázására akart fordítani, vizsgálatjaiban a' tapasztalásnak meg nem felelvén, megvetette. — Cullen a' maga Theoreájában egyedül a' kemény részeket básiissává tévén, egy újj Tanítást akart felállítani; hanem millyen kevésre ment legyen, a' betegségeknek kimutatásaiban vagy tüneményeiben, az előre való (apriori) vagy hypothetice állatások nélkül magyarázatokat tenni; megtettzik az ő hideglelésrőlvaló Tanításában; a' hol ő minden hideglelésnél, egy külső gyengítő Potentiát, és annak ellenében egy belső munkálkodó gyógyító természet-erőt felvéve; és a' hideglelés Paroxissmussában, a' midőn a' borzasztó vagy száraz hideg tart, a' test külső vagy peripherialis részében Athoniával a' görtsöt előre tette, a' mely megint a' gyomornak Athoniájával és az agyvelőnek megkissebbített Energiájával, egyben kötve kellett lenni. — A' Cullen' Oskolájából iratik a' hideglelésnek azon megkülönböztetése; Synocha és Typhus, azaz a' hideglelésnek igen erős és igen gyenge ellenmunkálódása. — A' Hashajtó nálla nem talált helyet. — A' gyúladást ő a' leg kissebb edényeknek görtseiben állította; a' melyet Boerháve a' megdugulásban határozott-meg. — Az Orvosi szereknek is az ők munkálódások, az ő képzelete vagy inkább vélekedése szerént, a' régibb Tanítókéval nem egyezet-meg; mivel ő azt állította: hogy az Orvosságok úgy munkálódnak az emberi testben, mint minden más egyebek; és elsőben is, az érzőinsystemának érzékenységét és izgathatóságát a' mozgásban fel indíttják, és a' leg közelebb való munkásságok a' gyomorban vagy onnét a' sympathia által az egész testre munkások; mely szerént nem materialiter, hanem dynamicice szolgál más részekre; 's még is megvékonyító (dilu-

cus) 'sat. Orvosságoknak közbenvetés nélkül való behatásokat a' nedvességekre, a' vonszo ösztön által (vis attractionis) meg nem tagadta? — Cullen az élet Principiumot, vagy a' mozgásban a' testek és Organumok által elő hozott munkásságot világosan tisztán és igazán nem ösmerte.

Kämpf is modificalt a' Boerháve orvoslási modjában, kiváltképpcn a' hosszszas betegségekben (morbi cronici) a' felolvasztó visceralis klisterek által; melyet a' Stahl tanításából költsönözött, a' Vena Portáról. — Kämpf a' nedvességeknek megsűrűdésekét és vastagodásokat a' hasüregében, a' Chinától következtette, a' melyet ő Infaretasnak mondott; mint ma is a' Congestiokat képzelik; és ő a' nedvességeknek hibás egybenkötéseket vagy elegyítéseket a' Pathológiájában, mint a' legnevezetesebb változását a' testnek tekintette; hanem az Infaretusnak v. megtömdésnek, valóságábanvaló Tulajdonságáról és helyéről, neki semmi tiszta képzelete nem vala. — (foljtattatik)

Az Alvátzai Ferdő Extractusa.

A' Nagyméltóságú Fő-Kormányshék' rendelésére az alsó vátzai (Alvátza = Vatzae de 'sosz) Ferdővíznek Bélteky 'Sigmund Doctor Ur által elkövetett megvizsgálása után, Zaránd-Vgyében, kisült, hogy ezen víznek az itt következő lét-részei vannak: "

Egy, 16 unctiás fontban ebből a' vízből, vannak:

1) Elillantó részek = 14.11/100

2) Állandó vagy tüzetartók:

a) 2.15/20 grán kénsavanyu méz.

b) 5.19/100 sósavanyu natron.

c) 3.3/10 sósavanyu magnesia.

Ezen víz melege = 25 -- 25.1/2 fog (grádus), a' Reaumur' meleghideg-mérője szerint; színe, igen világos és egész-

szen színtelen: szaga igen erőssen kénés (büdösköves), íze, lágy és émejgős. — Gyógyító ereje: "Főképpen felbontólag dolgozik az, 's egyszersmind, kőhajtólag, nedveket véknyítólag, izzadtság- és vizellet-hajtólag.

A' betegség' formái, melyek ellen magát ez az ásványvíz ekkorig sokféle példák által előkelőleg hasznosnak bizonyította, ezek: Mindenféle görts, tagok megkeményedése (contractura), belek' bedugulása (szorulás) kivált' a' májjé, lépé és a' fodorhájje, 's nagyobb része a' megrogzött nyavajáknak, pl. köszvény, rheumatismus, minden járvány bőr-kihányások; a' melancholia, hypocondria, hysteria; minden úgy-nevezett hideg daganatok és minden-féle megkeményedés.

Ezen ferdővíznek más, külső országi ásvány-forrásokhoz hasonlítása' tekintetéből, a' Béts mellett fekvő bádenihez és a' landeckerihez, Burkus-Slésiában; lehet azt leginkább hasonlítani.

Javallat, a' Hazában teendő útazás' módjáról, (N. Társalk. Nro. 1.)

Schneider Ackermann a' Delaborde' útazató intézetével a' N. Társalkodó' olvasóit megesmértetve, tsudálkozik, hogy mindjában oly' hamar vágyunk újj földet látni, minekelötte szülőtte-földünket esmernök, 's ennek okait fejtegeti. Én ezekhez még teszok egyget, a' mi talán a' leg főbb, hogy t.i. az útazás által eddig-elé, tsak magunknak akartunk használni, sok szépet, gyönyörúséget látni, hallani, 's a' mi nevezetesebb, *Akadémia* nevet nyerni; már pedig ha az útazásnak ez a' tzelja, hol lehet azt elérni jobban, mint külső Országokon? De ezeket képzeljük már eltölt dolgoknak, 's örvendjünk hogy ma már találtatnak Hazánkban másforma gondolkozásaik is. — Az én' vélekedésem, az, hogy legelső előttünk a' Hazának alapos esmérte, mert

e' nélkül hűlföldi útazásunkban szerzett esméretünkkel-se sokat segíthetünk azon, a' mi egyedülvaló tzelja lehet miveltebb Országok' megútazásának. — A' mi pedig a' Haza' megútazását illeti, arra-nézve, megteszem én is egynehány rövid jegyzéseimet, a' Schneider Ackermann planuma pótlékául.

A) a' tagokra nézve:

Jó volna, hogy a' tagok különböző Vármegyebéli ifjakból álljanak; mert így egyik egy, a' másik más részét Erdélynek már előre valamennyibe esmerné. — Szükséges, volna hogy ezek a' tagok kiváltképpen a' természeti tudományokban jártasok légyenek, mert ez a' legszebb tárgy, melynek megismerésére törekedhetik, 's a' leggazdagabb kútfő, a' melyből hasznót-hajthatni. — Könnyebbitené az útazást, valamint szintén a' haza-jövetel után kidolgozandó munka' megkészítését, Erdély' eddig-elé készült jobb leírásainak megolvasása, melyeket az utazók magokkal hordozhatnának; az ilyen tárgy munkák között legjobbnak tartatik a' Benkő' Specialis Transilvaniája; ez ki nyomtatva nintsen*), 's tán kéz-írásban se találatik meg sok helyt; az Enyedi Ref. Collegium' Thekájában megvayon az originál (eredeti munka), tsak fájlni lehet, hogy az említett Thékából az ilyen eredeti kéziratokat, se ki nem adják, se nem kopizáltatják, 's így annak használatától minden el vayon rekesztve. — Tzel-arányosnak tartanám továbbá azt is, hogy a' társaság vizsgálódása' tárgyait, egymás között ossza-meg, mely által kevesebb idő alatt többre érkeznek, és munkáját könnyebítné.

B) az útazás' módjára-nézve:

Az útazás nagyobb részének kétségszék-

* Fájdalom; holott minden meg volt biteles szóval ígérve: 75 arany fekszik még ma is praemiumul készen a' Notákert' s a' Specialis 3-adik Kötetért, — két Subscribaló mellett! — Most jelenté magát 200 exemplárra egy, 20-ra másik — szóval.

vül gyalog kellene megesni; szőlők tehát egy-keveset az utazó köntösökről. Ezekben három tulajdonságuk kellene meglenni, hogy t.i. légyenek tartósok, megleben hívesek, és essős, sáros időben a' vizet magokon által nem eresztők. Legjobbnak tartom tehát lábbelinek a' bagaria vagy bornyűbőr-tsizmat, főrevalónak nagy karimájú kalapot, a' mely meleg időben lehetne, szalma, köpönyegnek pedig viasszos tafotát, ezen utólsót a' külső országi utazók (a' mint sokaktól hallottam) nagyon használják, kitsi helytet foglal a' vitelkor, a' vizet pedig magán tellyességgel által nem eresztí.

C) Az útazás tárgyaira-nézve:

Igen nevezetes tárgynak tartom a' többi között az antiquitasokat, melyek Erdélyben nagy számmal találtnak, 's a' melyek között a' Históriaiban talán sok datumokat lehetne találni. Azt gondolom továbbá a' természetnek vizsgálása a' legtöbb hasznót hajtana; megvizsgálni t.i. hol találtnak edények' készítésére alkalmas földek (mert bizonyos datumból tudom, hogy még portzellán földje is van Erdélynek) vagy kő-hordók készítésére, márvány-kövek; hol lehet orvosi plántákat nagyobb számmal találni. Ezen tekintetben a' talán mindenek előtt esméretes *Bilat* legnevezetesebb. 'sat. —

Egy ilyen utazást megtett ifjak nagyon hasznos munkát dolgozhatnának; tsak ugyan hasznos volna ezen utazás resultatumait a' N. Társalkodó által tenni egy-előre közönséggé.

Ezen rövid munkám a' Schneider Ackermann' javallatának pótlékja akar lenni, én tsak ezen néhány rendeimel szolgálhattam; de nem kétlem hogy sokan lesznek, a' kik részt véve ezen szép plánumban több 's jobb megjegyzésekkel fogják ezt elő-mozdítani.

Írta, egy magát, annak idejében, az utazó-társaság' tagjának ajánló ifjú.